

BAKAY KORNÉL

Vitahozzászólás Székesfehérvár kialakulásának kérdéséhez

Az utóbbi években örvedetesen megnőtt a korai magyar történet szempontjából valóban kiemelkedő jelentőségű területek és objektumok kutatása, elsősorban Esztergom, kisebb részben Székesfehérvár viszonylatában. A régészeti feltárások üteme azonban messze elmarad az alapvető kutatások szintjétől.

Székesfehérvárott és környékén az első sírleletek 1878-ban kerültek elő, az első komolyabb feltárások azonban csak fél évszázad múlva történtek. 1935-től napjainkig pedig úgyszólván semmiféle X—XI. századi temetőfeltárást nem végeztek. Hasonlóan szomorú a kép a nagyfontosságú bazilika esetében, ahol 1848-tól 1938-ig folytak rendszertelen ásatások, majd 27 évi szünet után 1965-ben megkezdődött a felbehagyott bazilika-kutatás. Ezeket az ásatásokat Kralovánszky Alán vezeti, aki az ásatás eddigi eredményeit és adatait nemrégiben tette közzé (Alba Regia, 8—9 [1967—68] 249—258. l.).

Kétséghelyen hatatlanul igaz, hogy Székesfehérvár kialakulásának vizsgálatában elsőrendű szerepe van a régészetnek, mivel — Fügedi Erik megfogalmazásával élve — újabb lényeges középkori okleveles anyag előkerülésével aligha számolhatunk. A régészeti kutatások közzététele annál is inkább fontos, mivel az írott források adataival dolgozó történetkutatóink — objektív vagy szubjektív érvek alapján — többnyire teljesen figyelmen kívül hagyják az utóbbi két évtizedben vitathatalanul komoly eredményeket felmutató archaeológiai kutatásokat. A régészet ily módon megnövekedett szerepe ugyanakkor a korábbinál lényegesen komolyabb felelősséget ró az ásatásokat végző szakemberekre.

Éppen ezért kellett nagy érdeklődést mind a szakemberek, mind az érdeklődők népes táborában a székesfehérvári István Király Múzeum és a Fejér megyei tanács összefogása révén közreadott szép tanulmánykötet, a „Székesfehérvár évszázadai (a továbbiakban SzÉ) 1.”

A kötetben Kralovánszky Alán foglalta össze és értékelte a Székesfehérvárra vonatkozó régészeti eredményeket. Bevezető tanulmányában kimutatja, hogy Székesfehérvár környékén sem az őskorban, sem a római időben, sem a népvándorlás korában jelentősebb település nem volt. Hirtelen változás következett be a magyarság megjelenésekor, amikor is a telepek egész láncolata alakult ki. A telepek biztos mutatói a temetők, amelyeket három időrendi csoportba sorolt.

Az első csoportot 896—1020 közé, a másodikat 950—1000 közé, a harmadikat 970-től az Árpádkor végéig keltezte. A temetők topográfiai elhelyezkedése alapján kijelenti, hogy a X. században csak a várostól délre haladó főútvonalak mellett — illetve a X. század derekától a későbbi Belváros területén is — települtek. A harmadik csoportba sorolt temetők egykori népessége a középkorban használt utak mellett élt és — feltételezése szerint — ez az állapot egyszerre végrehajtott, tudatos telepítések és útkialakítások következménye volt. Mivel — a temetők kronológiája alapján — ez a változás a X. század utolsó harmadában zajlott le, e tudatos és tervszerű telepítés csakis Géza fejedelem műve lehetett. Elfogadva azt a feltevést, hogy Géza fejedelem Fehérvárott, a Szent Péter és Pál templom elődjében temették el, feltételezi, hogy a Belváros területén Géza fejedelem erődítményt és templomot építtetett azzal

a céllal, hogy a 3 km-rel északabbra áthelyezett útesomópontot ellenőrizhesse. Ezek után arra a következtetésre jut, hogy „Géza fejedelmi az, aki temetkezésével is jelképezve megalapítja a várost” (SzÉ 16).

Településtörténeti rekonstrukciójában tovább finomítja a fentebb vázolt képet. Úgy véli, hogy a X. század utolsó harmadában a későbbi Belvárost szabályos ívsávban körülölelő 10 telephely védelmezte a várat, a fejedelmi templomot, illetve később a királyi palotát és a királyi prépostságot is. A középkori és az újkori városlaprajzból kiindulva lokalizálja a prépostság és a királyi palota területét, majd megkísérli körülhatárolni a feltételezett Géza-kori erődítményt ill. mocsárvárat. Elgondolását rekonstrukciós rajzokkal illusztrálja.

Kralovánszky közreműködésével készült a Székesfehérvár környéki X—XI. századi népesség antropológiai vizsgálata is, amely Nemeskéri János meghatározásain és következtetésein alapszik. Tekintve a Székesfehérvár környéki temetők csekély számban megmaradt embertani anyagát (164 csontváz), a teljesen feltárt kerpusztai temető anyaga segítségével, közvetett úton tesznek megállapításokat. E szerint a Székesfehérvár környéki temetők első csoportjánál egy-egy nemzedéket 25—25 főre becsülnék, a második csoportnál — a nagyfokú telepítés miatt — ca. 3000 főt, a harmadik csoportban temetőnként 25—120 főt állapítottak meg. Fehérvár népességét a X. században max. 122 főre, a XI. században max. 4700 főre becsülik.

Az itt közölt adatokat szeretnénk kiegészíteni és több esetben kiigazítani, felhasználva a Székesfehérvár környéki temetők anyagának kritikai kiadása révén szerzett tapasztalatokat és eredményeket. (*Bakay K.: Gräberfelder aus den 10—11. Jahrhunderten in der Umgebung von Székesfehérvár und die Frage der fürstlichen Residenz. Alba Regia, 6—7 (1965—66) 43—88, XVI—XLVI. t. és Alba Regia, 8—9 (1967—68) 53—82, VII—XXII. t.*)

Kralovánszky Alán közzétett térképvázatai (Székesfehérvár évszázadai 12, 13, 37, 126—127. l. a legújabb eredményeket vannak hivatva bemutatni, hiszen a Székesfehérvár környéki X—XI. századi temetőkről hosszú ideig csak használhatatlan és jórészt hibás vázlatokat közöltek. Ez a körülmény arra kell ösztönözze a kutatót, hogy mindenki számára érthető, ellenőrizhető és kartográfiailag hiteles térképeken tüntesse fel a tárgyalt lelőhelyeket. Kralovánszky térképvázatai ennek a kívánalomnak nem tesznek eleget, hiszen ezek a rekonstrukciós vázlatok nemcsak támpont nélküliek, hanem szükségszerűen torzítottak is. Kétségtelen, hogy a Székesfehérvár környéki temetők topográfiai helyének pontosabb meghatározása komoly nehézségekbe ütközik, mivel a múlt század végén és századunk elején a régészeti kutatások még igen kezdetlegesek voltak s a legalapvetőbb térképezést sem végezték el. A leírások és a terepbejárások azonban nagyobb részt lehetővé teszik a temetők helyének — legalábbis hozzávetőleges — meghatározását.

Kralovánszky topográfiai vizsgálatainak komoly érdeme a Sárkeresztúri úti és a Bank utcai temetők helyének lokalizálása, pontatlan azonban a Maroshegy II., a Kanizsai úti és a Táci úti temetők feltüntetése.

A rendelkezésünkre álló irodalmi adatokat az 1925. évi 1 : 75 000 léptékű és az 1943—44. évi 1 : 50 000 léptékű katonai térképekre vetítve kapjuk a leghelyesebb eredményeket az ásatások helyét illetően. Az egykori domborzati viszonyokra a rendelkezésünkre álló legrégebbi felmérések az irányadóak. Nyilvánvaló, hogy egy kb. 1 : 125 000-es léptékű elnagyolt térképvázlaton nem lehet kifejezni fontos topográfiai jellemzőket. Felmerül a kérdés: van-e ennek jelentősége egy ilyen összegezésre törekvő értékeléskor?

Tekintve, hogy Kralovánszky a temetők egykori népességének településeit tudatosan megtervezett rend szerinti fekvésűeknek határozta meg (SzÉ, 15—16, 36.), nem kezelhetjük felületesen a topográfiai adatokat. A közölt ábrákból az alábbi következtetések vonhatók le.

1. Székesfehérvár környékén a honfoglalás korában 5 temető volt, ezek közül azonban csak 2 igazodott az útvonalakhoz (vö. SzÉ 12, 3. á.).

2. Még a X. században új utak jönnek létre és az utak mellett új települések alakulnak ki (SzÉ 13, 4. á.).

3. Az ezredforduló táján a mai Belvárost 250°-os ívben kijelölt helyű és számú települések vették körül. E telepek rekonstruált száma 10, régészetileg igazolható 9, ebből 8 az ugyancsak rekonstruált utak mellett fekszik. (A 7-es számmal jelölt Maroshegy II. nem illik a rendszerbe.) Az egykori vár területén jelzett két temető közül az egyik ugyanúgy feltételezett, mint a budai út melletti, csakhogy lemaradt a kérdőjel. A honfoglaláskorinak meghatározott 5 temető közül 1000 körül már csak — esetleg — a Sárkeresztúri úti temető népe funkcionált, a többi 4 eltűnt (SzÉ, 37, 1. á., 127, 2. á.).

Ha figyelembe vesszük a Kralovánszky által közölt időrendi adatokat (SzÉ, 13, 130. l. táblázat), csak két lehetőség adódik a 3. pontban felvetett problémák magyarázatakor.

a) a feltételezett 10 település csak a XI. század első harmadának a végétől létezett, tehát a „tudatos” telepítések nem köthetők Géza fejedelem idejéhez.

b) 1000 körül nem 10 (9), hanem 16 (15) település volt, amelyek korántsem rendezhetők el úgy, hogy tudatos tervezés látszatát keltsék.

A Székesfehérvár környéki temetők közül 6 esik a veszprémi és a nagykanizsai vasút szögletébe. Az egykori Sárret délkeleti partjából emelkedik ki egy megközelítőleg É—D-i irányú hatalmas homokbucka, amelynek átlagmagassága 117—120 A. f. m. A dombot egy ÉNy—DK-i irányú vízér választja ketté: a keleti oldala a Demkőhegy, a nyugati a Maroshegy (vö. *Marosi A.*: Arch. Ért. 39 [1920—22] 32. l.). Ott, ahol a mai Batthyány utca keresztezi a nagykanizsai vasútvonalat, kezdődtek a múlt század végén a demkőhegyi szőlők. A vasúti kereszteződésen túl, a demkőhegyi szőlők előtt homokbányászás során került elő a demkőhegyi temető legtöbb sírja (vö. *Lichtneckert J.*: A demkőhegyi ősmagyar temető. FTR Évkönyve 1893, 296. uő. Arch. Ért. 13 [1893] 266. l.). De sok sírt találtak magán a Demkőhegyen, a vasúti vágány keleti oldalán (*Lichtneckert J.*, Arch. Ért. 13 [1893], 268. l.), a mai Batthyány utca nyugati árkában, a 3-as km-kőnél (uott 266. l.) és a mai Batthyány utca déli oldalán is (*Marosi A.*: Jelentés. Szfvár. 1912, 17. l.).

A demkőhegyi temetőtől kb. 250—300, max. 400—500 m-re (vö. Arch. Ért., 13 [1893] 266 és Arch. Ért. 39 [1920—22] 32. l.), a balatoni műút úrhidai elágazásánál, a mai Brassói utca környékén találták meg az ún. első maroshegyi temető néhány sírját. Figyelembe véve, hogy a Demkőhegy alatti homokbánya és az úrhidai elágazás között, a mai Nagyvárad utca múlt századi feltöltésekor is sok sírt feldúltak (*Lichtneckert J.*: A demkőhegyi ősmagyar temető 301—302. l.), a demkőhegyi és az ún. első maroshegyi temetőrészeket egy összetartozó, nagy temetőnek véltem.) *Bakay*: i. m. 74—75. l.). Kétségtelen, hogy a terület nagysága (kb. 700 m) ezt az összevonást nem támogatja, hiszen pl. a 932 síros halimbai temető leghosszabb átmérője sem nagyobb 150 m-nél. De ugyanezen megfontolás alapján hibás a Kanizsai úti sírokat összekapcsolni a Maroshegy I. sírjaival (SzÉ, 12.). A nagykanizsai vasútvonalból a gyakorlótér katonai baraktáborába 1915-ben sínpárt vezettek. A fővonal töltésének átvágásokor és a mellékvágányok közötti domb elhordásakor (1917) sírokat találtak. (*Marosi A.*: Jelentés. Szfvár, 1915, 12. és 1917, 6—7. l.). A Kanizsai úti temető a demkőhegyi és a maroshegyi első temetőtől kb. 1 km-re esik! Kralovánszkynál 100 ill. 600 m-es távolság van csak közöttük.

A maroshegyi II. temető a Maroshegy északnyugati ágának nyugati lejtőjén került elő, kb. a mai Zilahi és Besztercei utcák közötti területen, a maroshegyi I. és demkőhegyi temetőktől, tehát az országúttól 1 km távolságra (*Marosi A.*: Arch. Ért., 39 [1920—22] 33. l.). Kralovánszky térképein kb. 1/2 km-rel tolódott délnyugatabbra a temető helye. Megközelítően 6—800 m-rel „csúszott” nyugatabbra a Táci úti 3 sír jele is.

Ha ezeket a kiigazításokat elvégezzük, azt látjuk, hogy a Székesfehérvár környéki X—XI. századi telepek és temetők zöme a természeti adottságokhoz, pontosabban a vízpart-hoz igazodott! A vízvonalhoz közel eső dombokon üttötte fel szállását a rádiótelepi, demkőhegyi, Sárkeresztúri úti, maroshegyi, Kanizsai úti, Rácz utcai, szárazréti és Móri temetők egykori népessége. Természetesen az utak is igen fontos szerepet játszottak a letelepedéskor, ha nem is olyan formában, amint Kralovánszky feltételezi.

Kralovánszky Alán feltételezéseit több nyomós ok miatt nem tudom elfogadni.

1. Székesfehérvár területén római főút nem haladt át,

2. a középkorban a szokáson alapuló útvonalaktól csak a legkritkább esetben tértek el s királyi parancsra még piachelyet sem lehetett létrehozni olyan helyen, amelyet a természetes forgalom elkerült. Vö. a komárom megyei Léll faluban „forum Geysa” helyet. (*Mályusz E.*: A mezővárosi fejlődés. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Bpest. 1953, 128—129. l.).

3. A Székesfehérvár környéki temetők időrendi csoportosítása önkényes (vö. SzÉ, 11, 23. j. l.), nem kellően megalapozott, sőt még következtelen is). Pl. az első csoport keltezése a 11. oldalon 896—1020, a 13. oldalon 900—1020, a 37. oldalon 896—1000; a rádiótelep temetőnél még további eltérések a 125. oldalon X—XI. század fordulója, a 130. oldalon 930—1020. A második csoportnál a 11. oldalon a X. század közepe — a X—XI. század fordulója, a 13. oldalon 970—1000, a 37. old. 1. képén pedig már fel sincs tüntetve.)

Eltekintve attól, hogy Kralovánszky a keltezés bizonyítékainak felsorolásával többnyire adósunk marad, módszertanilag sem helyeselhető, hogy a legújabb irodalom megállapításait említésre sem méltatja, holott az alaposan eltér Kralovánszky kronológiájától. (Vö. *Bakay* i. m. 73—74, 83, 85. l.)

A második csoportba sorolt Bank utcai és az 1965-ben feltárt Szabadság-téri sírok idő-előjárásának alapjai sem bizonyítottak. Az ásatási adatok értékelése néhány év alatt is változott, hiszen a Szabadság-téri mellékletes 12. sírt az ásató 1966-ban a X. századra (*Arch. Ért.* 93 [1966] 306. l.), 1967-ben a X. század közepe és a X—XI. század fordulója közötti időre (SzÉ, 11. l.) 1968-ban pedig már a XI. század közepére keltezte. (*Alba Regia* 8—9 [1967—68] 256—257. l.).

A harmadik csoportba osztott temetők közül semmi adat sem bizonyítja azt, hogy a Móri úti temetőt már a X. században megnyitották. A legkorábbi anyagként számontartott cény is a XI. századra jellemző. Ugyanígy nincs adatunk a szárazréti temető XI. század második felén túli keltezéséhez, bár ez a feltevés nem indokolatlan.

4. Székesfehérvár középkori alaprajzát visszavetíteni a X. századra (SzÉ, 36. l.) anakronizmus még akkor is, ha a kikövetkeztetett feltevések szellemes megoldásai javaslatnak is tekinthetők. Kralovánszky településtörténeti következtetései közül helytállóknak nevezhető a királyi prépostság és a királyi palota topográfiai meghatározása és jellemzése (SzÉ 38., 40. l.). A Géza-kori vár feltételezése első sorban azon az adaton nyugszik, hogy „ma már biztosan tudjuk, hogy Géza fejedelmet a mai püspöki székesegyház alatt, a Szent Péter és Pál templom elődjében temették el” (SzÉ 40. l.). Fritz Jenő említi (Székesfehérvár. Bp. 1957, 6. l.), hogy Kottaner Ilona naplója szerint Géza fejedelmet Fehérvárott temették el. Mollay Károly kritikai kiadása (*Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin. Arrabona* 7 [1965] 256—279 l.) ilyen részletet nem tartalmaz, sőt a bevezető tanulmány (uo. 237—256. l.) sem foglalkozik ezzel a problémával. Amint ezt Győrffy György kimutatta (SzÉ, 21. l.) ez az állítás az első kiadó magyarázó jegyzetében szerepel csupán.

Kétségtelen azonban, hogy a lengyel Johannes Długosz (1415—1480), aki diplomáciai küldetésben kétszer is járt Magyarországon, krónikájában feljegyezte, hogy István király apja, Géza fejedelem és István anyja (!) Adelhaid a fehérvári Péter és Pál templom helyén voltak eltemetve (vö. Szf., 21, 22. j. és 77, 52. j. = nagyon zavaró, hogy a forrásszövegek eltérnek egymástól!). Figyelembevételre, hogy Długosz és kortársai (Aeneas Sylvius Piccolomini [1405—1464] és Eberhard Windecke [1380—1440]) emlékiratai közül a legnagyobb forrásértéke Kottaner Ilona naplójának van, akinek pedig jól ismerjük tudatos torzításait (pl. a koronázási jelvények esetében. *Mollay*: id. mű 250—251, 273, 288. l.), nem megalapozatlan feltennünk azt, hogy Długosz dinasztikus érdekből ferdített vagy költött, mint azt elfogadnunk, hogy a lengyel diplomata valamiféle feliratos követ látott Fehérvárott. Długosz és Sylvius egyébként is azokban az esetekben, ahol nem szemtanúja volt az eseményeknek, különösen felülvizsgálandó! (vö.

Mollay: id. mű 252. l.). Ennek ellenére Györfly György ebben a kötetben kijelenti: Dlugosz adatának a hitelében „nincs okunk kételkedni” (SzÉ 22. l.). Megjegyezzük, hogy 1967. február 10-én a Városterületi Bizottság ülésén Györfly György is leszögezte: Dlugosz adatát bizonyítani nem lehet, de „talán elfogadható”.

Györfly, Fügedi és Vajay tehát nem bizonyították be az adat hitelességét, hanem csak hivatkoztak rá!

Kralovánszky feltevéseinek a Szent Péter templom XII. századi alapítása is ellene szól. (Fügedi Erik kutatása. SzÉ 28. l.).

Fehérvár kialakulásának vizsgálatakor 1965-ben magam is arra az eredményre jutottam, hogy Fehérvár és környéke a magyarság megjelenéséig rendkívül gyér népességű, illetve a római kortól kezdve majdnem teljesen lakatlan volt (Doktori disszertáció az ELTE Régészeti Tanszékén). A magyarok megtelepedése — a régészeti adatok alapján — a X. század első harmadára esik, a temetők első sírjai tehát 940—950 tájáról származnak (vö. *Bakay K.*: Alba Regia 6—7 [1965—66] 74, 83. és Alba Regia 8—9 [1967—68] 69—77. l.).

A földrajzi viszonyokhoz igazodott települések ill. temetők (ármentes színt úrtérre néző pereme) egykori népessége túlnyomórészt közrendű szabad magyarokból állott, akik közül a X. század utolsó harmadában és az ezredforduló körül jónéhányan (második nemzedék) a Géza fejedelem által újonnan szervezett fejedelmi hadsereg tagjai lettek. (Nyugati típusú, pontosan keltezhető kétélű kardokkal felszerelt harcosok sírjai!) A Fehérvár környékéről ismert temetők viszonylag nagyszámú harcos sírja azt mutatja, hogy a X. század utolsó harmadában komoly katonai erők őrizték ezt a vidéket. A terület stratégiai jelentősége — a Kralovánszky által is helyesen hangsúlyozott — főútvonalak Fehérvár alatti kereszteződésének biztosításában rejlett. A Bizánc—Nándorfehérvár—Baranyavár—Győr-i hadiutat itt, Koppány dux szállás-területének északi határára, a móri árok jól védhető déli kapujában Géza katonasága és környezete irtotta szemmel. (Lásd erre: *Bakay Kornél*: Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéséhez. Pécs 1965, 28. és Acta Arch. ASH 19 [1967] 161. l.) Koppány ellenséges viselkedésére az István Legenda is világosan utal, amikor azt mondja, hogy Koppány és hívei a „fejedelem hatalmával dacolni, tekintélye ellen gúnyolódni kezdtek”.

Kralovánszky feltevéseinek az is erősen ellene szól, hogy fegyverekkel eltemetett harcos sírokat kizárólag Fehérvár déli területéről ismerünk, az északi és északkeleti oldalon elhelyezkedő temetőkben egyetlen fegyveres egyén sincs! (Szárzrét, Móri út, Kiskeekemét, Attila utca.) Tekintettel arra, hogy a felsorolt temetők leletanyaga, temetkezési ritusa megegyezik a maroshegyi II. Kanizsai úti, sóstói temetőkével, nyilvánvaló, hogy ezek a temetők — a szárazréti kivéve — nagyjából egykorúak és egyúttal későbbiek a fegyverekkel, lőszerszámokkal, jóvas temetkezésekkel, kissé eltérő ruha- és ékszerdivattal jellemezhető temetőktől (Demkőhegy, Rádiótelep, Sárkeresztúri út, Vízművek, Táci út). Figyelembe véve, hogy a maroshegyi, Móri úti (és a szárazréti) temetők keltezését már érmeik erősítik meg, nem nagyon vonható kétségbe XI. századtól kezdődő datálásuk.) A szárazréti temetőt helyi avar-szláv népesség hagyatékának mutattuk ki, amely talán egykorú a X. század második és harmadik harmadára és a XI. század legelejére keltezett temetőkkel (vö. *Bakay K.*: Alba Regia 8—9. [1967—68] 66—68. l.).

Mindez azt jelenti, hogy Kralovánszky Alán településtörténeti rekonstrukciója kronológiailag hibás, történetileg pedig kissé sematizált.

Lehetséges, hogy a későbbi Belváros területén már a X. század végén valamiféle palánkvár állott, feltehető, azonban az is, hogy a Koppány ellen készülő István építtetett kisebb erőseget ide, amely tehát megelőzte volna a bazilika építését (vö. SzÉ 29. l.). Ez azonban csak feltevés. Tény azonban, hogy a későbbi Fehérvártól délre-délnyugatra eső temetők egykori népessége az ezredforduló utáni évtizedekben elhagyta korábbi pogány temetőit és a későbbi városba illetőleg annak közelébe húzódott (Bazilika, Maroshegy, Sóstó?, Móri út), részben azonban még továbbra is pogány rítusban temetkezve.

Koppány legyőzése után Fehérvár egyszeriben központi fekvésű helyé alakult s úgy vélem, csak ezután vált lehetővé a királyi bazilika és a palota felépítése.

Kralovánszky Alán tanulmányaihoz még néhány kritikai megjegyzést kell hozzáfűznünk. Igen zavaró és félrevezető a SzÉ-ban megjelent tanulmányokra való gyakori hivatkozás azokban az esetekben, amikor azok korábban tett megállapítások bizonyítékként szerepelnek. Pl. a 36. oldalon a 4. j. A 35. oldal 1. jegyzetében olvasható „sajtó alatt” kitétel bántó nemtörődömség. A jegyzetanyagban tapasztalható pontatlanságok is meghaladják a megszokott maximumot.

A „Székesfehérvár évszázadai” c. sorozat első kötete — a vizsgált problémák szövevényes, sokszor ellentmondó értékelése körüli viták ellenére is — nyeresége a magyar koraközépkori kutatásnak és talán elindítója lesz egy olyan országos méretű kutatómunkának, amelyhez az anyagi fedezetet is biztosítják nemzeti múltunkkal is törődő intézményeink.